

багаточисельні тяжкі злочини проти людства, що, на жаль, ще мають місце у XXI столітті. Його основне завдання – покласти край цьому ганебному явищу, яке ще повністю не викорінено і продовжує існувати на нашій планеті. Природньо такі дії викликають занепокоєння міжнародної спільноти демократичних країн і завдання МКС полягає саме у їх недопущенні в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України 3909-IX. 21 серпня 2024. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення 17.04.2026).

2. Верховна Рада України. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України 4012-IX. 9 жовтня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-IX#Text>. (дата звернення 17.04.2026).

Полішко Наталія Леонідівна

професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННПП НАВС, доктор філософії в галузі право, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: ПІДХОДИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку міжнародного правосуддя характеризується поступовим розширенням його функціонального призначення, що виходить за межі виключно кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів, і охоплює також забезпечення прав та інтересів потерпілих. У цьому контексті особливого значення набуває проблема формування ефективних механізмів відшкодування шкоди жертвам міжнародних злочинів, що зумовлює необхідність осмислення цивільно-правової складової діяльності Міжнародного кримінального суду.

Традиційно міжнародне кримінальне право зосереджувалося на встановленні індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Водночас питання відшкодування шкоди потерпілим тривалий час залишалося поза межами системного правового регулювання або ж розглядалося як допоміжний елемент кримінального процесу. Прийняття Римського статуту стало важливим кроком у напрямі інтеграції репараційних механізмів у структуру міжнародного кримінального правосуддя [1].

Особливістю підходу Міжнародного кримінального суду є інституціоналізація права потерпілих на репарації, що передбачає можливість винесення судом рішень про відшкодування шкоди, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію. Такий підхід демонструє зближення кримінально-правових та цивільно-правових інструментів, оскільки за своєю суттю репарації мають виразно цивільно-правовий характер. Вони спрямовані на відновлення майнової та немайнової сфери потерпілих, що відповідає загальним засадам деліктного права.

Однією з ключових новел сучасного міжнародного кримінального правосуддя є зміщення акценту з виключно каральної функції на забезпечення комплексного захисту прав потерпілих. На відміну від класичних моделей кримінального процесу, де потерпілий відіграє переважно допоміжну роль, у діяльності Міжнародного кримінального суду сформовано підхід, що визнає потерпілого самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин.

Римський статут закріплює низку процесуальних гарантій для потерпілих, зокрема право на участь у провадженні, право бути вислуханими, а також право на отримання відшкодування шкоди. У цьому контексті важливим є те, що участь потерпілих не обмежується лише стадією визначення покарання, а може реалізовуватися на різних етапах провадження, що свідчить про інтеграцію елементів цивільного процесу у кримінальне судочинство [1].

З позицій цивільного права особливого значення набуває право на ефективний засіб правового захисту, яке передбачає не лише формальне визнання порушення, але й реальне відновлення порушених прав. У випадку міжнародних злочинів це право набуває комплексного характеру та охоплює як матеріальні, так і немайнові аспекти шкоди. Йдеться, зокрема, про компенсацію фізичних і моральних страждань, втрату майна, шкоду здоров'ю, а також про заходи, спрямовані на соціальну та психологічну реабілітацію потерпілих [4, с. 397].

Водночас ефективність захисту прав потерпілих у межах міжнародного кримінального правосуддя стикається з низкою об'єктивних викликів. По-перше, це масштабність та системний характер міжнародних злочинів, що зумовлює значну кількість потерпілих і ускладнює індивідуалізацію шкоди. По-друге, складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями конкретної особи та завданою шкодою. По-третє, обмеженість ресурсів засуджених осіб, що фактично унеможливує повне відшкодування шкоди в класичному цивільно-правовому розумінні.

У відповідь на ці виклики Міжнародний кримінальний суд сформував інноваційний підхід до захисту прав потерпілих, який поєднує індивідуальні та колективні форми захисту. Колективні репарації, зокрема, дозволяють забезпечити відновлення прав широких груп потерпілих через реалізацію програм у сфері охорони здоров'я, освіти, житлового забезпечення тощо [1]. Такий підхід демонструє відхід від суто приватноправової моделі

відшкодування шкоди та наближення до публічно-правових механізмів соціальної компенсації.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення міжнародних та національних механізмів захисту прав потерпілих. Ефективність реалізації прав, гарантованих на міжнародному рівні, значною мірою залежить від їх імплементації у національні правові системи. Саме національні суди, як правило, виступають ключовими інституціями, що забезпечують виконання рішень про відшкодування шкоди, у тому числі шляхом застосування інструментів цивільного процесу [2, с. 56].

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання гармонізації національного цивільного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав потерпілих. Йдеться про необхідність удосконалення механізмів відшкодування шкоди, розширення можливостей колективних позовів, а також запровадження спеціальних фондів компенсації для жертв міжнародних злочинів.

Для України зазначені питання мають не лише теоретичне, але й практичне значення. Умови збройного конфлікту зумовлюють значну кількість потерпілих, які потребують ефективного правового захисту та відшкодування завданої шкоди. У цьому зв'язку доцільним є врахування практики Міжнародного кримінального суду при формуванні національної моделі компенсації шкоди, що дозволить забезпечити більш повне відновлення прав потерпілих [3, с. 24].

Таким чином, захист прав потерпілих у системі міжнародного кримінального правосуддя набуває ознак самостійного інституту, який поєднує елементи кримінального та цивільного права. Його подальший розвиток пов'язаний із поглибленням інтеграції цих галузей, а також із формуванням ефективних механізмів реалізації права на відшкодування шкоди як одного з фундаментальних прав людини.

З позицій цивільного права особливий інтерес становить питання правової природи відповідальності, що реалізується в межах діяльності Міжнародного кримінального суду. Вона має змішаний характер, поєднуючи елементи кримінальної санкції та цивільно-правового обов'язку відшкодування шкоди. Така дуалістична природа відповідальності зумовлює необхідність розробки нових теоретичних підходів, які б дозволили узгодити принципи міжнародного кримінального права із засадами цивільно-правового регулювання [4, с. 399].

Окремої уваги заслуговує проблема імплементації рішень Міжнародного кримінального суду у національних правопорядках. Ефективність механізмів відшкодування шкоди значною мірою залежить від здатності держав забезпечити виконання відповідних рішень, у тому числі шляхом застосування процедур, характерних для цивільного судочинства. У цьому контексті актуальним є питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав потерпілих.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що діяльність Міжнародного кримінального суду свідчить про поступове формування нової моделі відповідальності за міжнародні злочини, яка інтегрує кримінально-правові та цивільно-правові елементи. Подальший розвиток цієї моделі потребує як теоретичного осмислення, так і практичної імплементації відповідних механізмів на національному рівні. Забезпечення ефективного відшкодування шкоди потерпілим має стати одним із ключових пріоритетів сучасного міжнародного правосуддя, що відповідає загальним тенденціям гуманізації права та утвердження принципу справедливості.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 17.04.2026).
2. Гроховська К.О., Котляр А.В., Шульга В.О. Міжнародний кримінальний суд: досвід України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО, випуск 88. частина 4. С. 53-58 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7> (дата звернення: 17.04.2026).
3. О. Капліна, С. Шаренко. Проблеми відшкодування збитків, завданих громадянину внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. DOI: 10.32353/khrife.2.2022.02 (дата звернення: 17.04.2026).
4. Ющик О.І, Відшкодування збитку або усунення шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО, випуск 86, частина 4. С. 396-401 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.59> (дата звернення: 17.04.2026).